

**ENDÜSTRİ DEVRİMİNİN DOĞURDUĞU
YENİ KADIN TİPİNE
GEORGE BERNARD SHAW'DAN BİR ÖRNEK:
BAYAN WARREN'İN MESLEĞİ**

Yavuz ÇELİK*

*Yetinmeyi bilmeyen zenginler, modern toplumda, namusu olmayan
fakir kadınlardan daha tehlikelidirler.
George Bernard Shaw*

Endüstri Devrimi Avrupa ve İngiltere'nin çehresini önemli ölçüde değiştirmiş ve bunun edebiyata, özellikle tiyatroya yansımaları da aynı büyüklükte olmuştur. Metro-pollerin ortaya çıktığı 19. yüzyıl İngiltere'sinde kapitalizm ve beraberinde sınıflar arası uçurum hızla büyürken, bu durumdan memnuniyet duymayanlar, bu sistemin karşıtı olarak sosyalizme bel bağlamıştır. Toplumsal gelişme ve ilerleme için mevcut yapının ve geleneklerin değiştirilmesi konusunda ısrarcı olan sosyalistler, bu amaçla, toplumsal anlayışı ve yapıyı değiştirmek üzere edebiyata da güvenmişlerdir. İngiltere'de sosyalist yazarların en ünlüleri arasında bulunan G. Bernard Shaw, yazdığı oyunlarda toplum içinde her türden eşitlik vurgusu yapmıştır. Bayan Warren'ın Mesleği başlıklı oyununda, Endüstri Devriminin erkeklerle eşit koşullara sahip olmak için mücadele eden Yeni Kadın kimliğine uyan kadınlar, onun kadın-erkek eşitliğine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Victoria Döneminin alışlagelmiş kadın tipinden çok büyük farklılıklar sergileyen anne-kız, özellikle de Vivie Warren, aşık olmadan ve evlenmeden, bir erkeğe bağımlı olmadan, kendi ayakları üzerinde yaşayabileceği bir hayat için üniversiteyi bitirir. Bu kararıyla, annesini ve çevresindeki erkekleri afallatan Vivie, Shaw'un peşinde olduğu toplumsal değişimi gerçekleştirecek potansiyele sahip bir Yeni Kadın tiplemesi olarak kabul edilebilir.

Anahtar Sözcükler: Yeni kadın, endüstri devrimi, sosyalizm, değişim, eşitlik.

ENDÜSTRİ DEVRİMİ ve 19. YÜZYILDA AVRUPA

Sadece İngiltere'nin değil, Avrupa'nın da özellikle 19. yüzyıl boyunca endüstrileşme ve kapitalizmin etkisi altına girdiğini söylemek artık klişe bir ifade haline almıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda tarım, üretim, madencilik, ulaşım ve teknolojiye ortaya çıkan önemli değişiklikler, o dönemin sosyoekonomik ve kültürel koşullarını ciddi biçimde etkilemiş; bu değişikliklerin ivme kazandırdığı Endüstri Devrimi, sadece İngiltere ve Avrupa'da değil, tüm dünyada insanlık açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın tahta çıktığı 1837 yılıyla öldüğü 1901 yılları arasında kalan döneme tarihçiler Victoria Dönemi adını verse de, bu dönem Endüstri Devriminin, bilimin ve teknolojinin

* Y. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

ve beraberindeki sonuçların İngiliz toplumundaki yansımalarıyla daha çok anılmıştır. Eleştirmen Valakya'nın da belirttiği gibi Victoria Dönemi "hiçbir risk ya da şiddetli müdahale olmadan endüstriyel, ticari ve toplumsal hayatlarının her yönünün dönüşümünü tamamlayabilen İngilizler için esasen bir barış, zenginlik, ilerleme ve mutluluk dönemi" olarak kabul edilmektedir.¹

Teknik alanda ortaya çıkan yenilik ve gelişmelere, iş ve çalışma dünyasındaki, toplumsal alandaki değişiklikler de doğal olarak eşlik etmiştir. Günlük hayatın her alanı, özellikle de ortalama gelir ve nüfus giderek artmış; 1800 ile 1900 yılları arasında dünya nüfusu yaklaşık üç kat, kişi başı ortalama gelir de neredeyse dört kat fazlalaşmıştır. Nitekim gerek kapitalizm gerekse endüstrileşmenin, 20. yüzyıla girmeden Avrupa ve İngiltere'de birçok köklü kurumu, anlayışı ve değerleri değiştirdiği, kabul edilen bir gerçektir. Bu değişikliklerin başında da toplumsal ve sınıfsal yapı açısından, Endüstri Devriminin ortaya çıkardığı orta sınıf gösterilebilir. Daha öncesinde esas olarak alt sınıf ve üst sınıf diye ikiye ayrılmış olan İngiliz toplumu, Endüstri Devriminin yarattığı yeni bir sınıfa kavuşmuş, toplumsal işleyiş de bu anlamda önemli boyutta değişmiştir. Yine bilindiği üzere kadın ve çocukların, endüstrileşmenin ürünü olan fabrika ve madenlerde ağır koşullar altında çalışmaya zorlanması, Endüstri Devriminin sıkça tartışılmış konularından biri olmuştur. Ayrıca fabrikaların sayıca çoğalması, özellikle kırsalda yaşayan köylüleri, para kazanmak üzere buralarda çalışmaya çekmiş ve bugünkü modern şehirlerin zeminini hazırlamıştır. Manchester ve Londra gibi metropol şehirlerin geliştiği ve nüfus açısından son derece büyüdüğü bu dönemde, özellikle çocukların düşük ücretlerle ağır koşullarda çalıştırılması, aileler için bir yandan üzüntü kaynağı olurken, diğer yandan da onların getirecekleri az da olsa gelire duyulan ihtiyaç nedeniyle bir zorunluluk halini almıştır. Çalışma koşullarındaki ağırlığa, yaşam alanlarındaki, evlerdeki fakirlik de eklenmiş ve Endüstri Devrimi ilk meyvelerini, sosyal alandaki bu tür olumsuz değişikliklerle vermiştir. Dahası açlık ve kötü beslenme, 1850'lere kadar İngiltere ve Fransa dahil dünya nüfusunun çoğunluğunun karşılaştığı bir sorun olmuştur. Hatta dönemin önde gelen isimlerinden Benjamin Disraeli, İngiliz toplumunun 19. yüzyılın ortalarında "Fakirler" ve "Zenginler" olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Ancak 19. yüzyılın ikinci

¹ A. C. Singh Valakya, *Social and Political Ideas of George Bernard Shaw*, New Delhi: Radha Publications, 1993, s. 35.

yarısından itibaren bu fakir yaşam koşulları, hükümet ve belediyelerin çeşitli karar, plan ve uygulamalarıyla biraz olsun iyileşmiştir.

Endüstrileşme dünyanın, Avrupa'nın ve İngiltere'nin çehresini, yukarıda kısaca belirtildiği şekilde, derinden etkilemiştir. Nitekim dünyadaki tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal dengeleri, döngüleri yeniden şekillendirmiş olan kapitalizmin de büyük ölçüde Endüstri Devriminin bir sonucu olarak geliştiği söylenebilir. Karl Marx'ın da ifade ettiği gibi endüstrileşme, toplumu ikiye bölmüştür: Üretim araçlarına, fabrikalara ve topraklara sahip olan burjuva sınıfı ve bu sınıfın gücünü ve zenginliğini pekiştirmek için gerek duyulan iş gücünü ortaya koyan ve üretimi gerçekleştiren işçi sınıfı, diğer adıyla proleter sınıf. Dönemin en önemli yazarı sayılan Charles Dickens, 1839 yılında *Quarterly Review* için yazdığı bir yazıda, "İnsanlığın yarısı, diğer yarısının nasıl öldüğünü bilmeden yaşamaktadır"² diyerek, iki grup arasındaki uçurumu açıkça dile getirmiştir. Bu iki sınıf arasında yeni ortaya çıkmış bir tabaka olarak da orta sınıf belirtilmelidir. Avukat, doktor ve benzeri meslek alanlarında görev yapanların oluşturduğu bu sınıf çoğunlukla, parasal güce sahip olan, ancak soylu bir geçmişten mahrum olanlardan oluşmuştur. Endüstri Devrimi öncesi zenginlik kaynağı toprak olduğu halde, sonrasında fabrika kurmak ve teknolojinin geliştirdiği yeni makinelere yatırım yapmak suretiyle bu orta sınıf, giderek sermayeye daha çok sahip olmaya başlamıştır; böylece bu girişimci topluluğa kapitalist adı verilmiştir. Kapitalizmin giderek kök saldığı, yani cesarete sahip olan yatırımcıların toprak dışında bir başka yolla zengin olmayı başardığı endüstrileşme sonrası toplumda bir de ters yönde bir gelişme söz konusudur; bu fabrikalarda işçilerin katlanmak zorunda bırakıldıkları ağır koşullar, daha öncesinde Fransız Devriminin Avrupa'da uyandırdığı insansız hakları rüzgarının da etkisiyle, onları çeşitli hak arayışlarına itmiş ve sendikaların kurulması gündeme gelmiş, ardından da bir anlamda kapitalizme tepki olarak sosyalizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır.

Ekonomik bir sistem olan sosyalizmde üretim ve iktidar araçlarının sahibi halktır ve bunlar halk tarafından kontrol edilir. Toplumsal eşitlik, sosyalizmin başlıca amacıdır ve kişilerin zenginliği, bir bütün olarak topluma yaptığı katkıya dayanır. Ekonominin küçük bir aristokrat, zenginler sınıfı ya da kapitalist bir sınıf yerine geniş kitlelerin yararına işletilmesi gerektiğini savunan sosyalizm

² Bkz. Jane Thomas, "Introduction: The Construction of 'Victorianism'", Bkz. J. Thomas (ed.), *Bloomsbury Guides to English Literature: Victorian literature, from 1830 to 1900*, London: Bloomsbury Publishing Group, 1994, s. 3.

düşüncesi 19. yüzyılın başlarında ilk ortaya çıktığında, pek çok siyasi düşünce açıkça seçkin sınıfların desteklenmesini savunuyordu. Ancak bu düşünceye sahip olanlar zengin sınıfların mülkiyet hakkını hâlâ ön planda tutarken, sosyalizm çalışan sınıfların haklarını doğrudan ilgilendiren meselelerin savunuculuğunda başı çeker gibi görünmekteydi. Böylece kapitalistlere, yani fabrika ve sermaye sahibi olan zenginlere karşı işçilerin ve çalışanların, yani ezilenlerin yanında olan sosyalist düşünce, bir anlamda kapitalizmin alternatifi olarak görülmüştür. Sosyalizm düşüncesi her ne kadar 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmışsa da, 18. yüzyılda da zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu fark eden ve hükümetlerin uygulayacağı sistemlerin, hiç kimsenin fakirleşmesine müsaade etmeyecek şekilde geliri ve zenginliği eşit oranda dağıtması gerektiğini savunanlar çıkmıştır. Hatta 1789 tarihli Fransız Devriminin ardında yatan itici gücün de bu olduğu söylenebilir.

Avrupa ve İngiltere hem sosyalizm, kapitalizm ve benzeri ideolojilerin hem de sınıfların çakıştığı ve çatıştığı böyle bir ortamda bir yandan imkansızlıklarla boğuşmuş, diğer yandan da dünyanın en büyük gücü olma yolunda oldukça hızlı bir ilerleme kat etmiştir. Eleştirmen Valakya, İngiltere’de Victoria Dönemini siyasi bilincin, demokratik reformların, imparatorluğun köklerinin, siyaset ve ekonomi alanında meraklı çalışma ve araştırmaların, siyaset alanında kolektif hareketlerin olduğu bir dönem olarak adlandırırken, dönemi siyasi gücün birkaç kişiden birçok kişiye ve aristokrasiden demokrasiye geçtiği sürecin tamamlanması olarak da görür; yine Valakya, bu dönemin, endüstriyel kapitalistlerin yönetimi olarak da adlandırabileceğini söylemektedir.³ Bir başka deyişle İngiltere 19. yüzyılın başındaki görüntüsünden çok farklı ve yeni bir siyasal, toplumsal ve ekonomik kimlikle yüzyılın sonuna gelmiştir.

19. yüzyıl, Endüstri Devriminin yanı sıra, bilimsel ve düşünsel anlamda da sarsıcı değişikliklere tanıklık etmiştir. Charles Darwin’in evrim teorisiyle birlikte, insanlar da dahil tüm canlıların Tanrı tarafından yaratıldığına dair yüzyıllardır kabul edilen inanış ciddi biçimde sarsılmış; Alman düşünür Friedrich Nietzsche, Tanrı’nın aslında ölü olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmiş; Karl Marx’ın ekonomik düşünce ve teorileri, kapitalizm başta olmak üzere geleneksel ve siyasal sistemlere, uygulamalara meydan okumuş, Marx dinin alt sınıfı uyutmak ve itaate zorlamak için yönetici sınıf tarafından kullanılan bir kurum olduğunu ileri sürmüştür. Yüzyılın sonlarında Sigmund Freud, insanların bilinçli düşünce ve

³ Singh Valakya, *Social and Political Ideas of George Bernard Shaw*, s. 46-47.

arzularıyla olduğu kadar, bilinçaltındaki arzu ve düşünceleriyle de yönetildiğini açıklamış, insanın dış dünyanın olduğu kadar kendi iç dünyasının ve geçmişinin de bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Tüm bu değişikliklerin ışığında Victoria Döneminin bir tür geçiş dönemi olduğu; bu süreçte, geçmişin bugünden çok belirgin şekilde farklı olduğuna ve dolayısıyla, geleceğin de bugünden daha büyük bir farklılıkla şekilleneceğine dair inanış büyük rol oynamıştır.⁴ Kısaca söylemek gerekirse 19. yüzyıl, ekonomi ve siyaset, din ve birey açısından geleneksel bakış açısının sorgulandığı, kimi yerde tersine çevrildiği ve yerine yenilerinin koyulduğu bir değişim yüzyılı olmuştur. Bununla beraber 1890'lara gelindiğinde artık İngiliz toplumunda birçok şey yerli yerine oturmuştur. Ancak edebiyat ve özellikle tiyatro alanında, toplumda hâlâ değiştirilmesi gereken birçok uygulamanın olduğuna inanan sosyalist yazarlar, roman ve oyunlarında toplumda gördükleri yanlış uygulamaları ele almaya ve bir anlamda toplumun resmini sayfalara ve sahneye aktarmaya başlamışlardır. Özellikle Norveçli oyun yazarı Henrik Ibsen'in *A Doll's House (Bir Bebek Evi)* adlı oyunuyla 1870'li yıllarda başlayan süreçte tiyatro toplumsal bir görev üstlenmiş gibidir. Bu oyunda, kocasını mutlu etmek, çocuklarını iyi yetiştirmek için sabırla ve sessizce, uysal ve sevecen haliyle evinde bekleyen, ancak ataerkil kocasının gözünde hiçbir değerinin ve saygınlığının olmadığını anlayan bir eş ve annenin, kocasının ve çocuklarının üstüne yürüyüp, kendi kimliğini bulmak ve saygınlığını kazanmak için evi terk etmesi anlatılır; günümüz Avrupa'sında pek yadırganacak bir durum olmasa da, 1870'li yıllarda bir kadının böyle bir şeyi yapması seyirciyi çok kızdırmış ve oyun birçok ülkede protesto edilmiştir. O güne kadar genelde bir eğlence aracı olarak görülen tiyatro ve sahneye, artık toplumun eğitilmesi, bilinçlendirilmesi ve öğretilmesi gibi görevler verilmiştir. İngiltere'de tiyatroyu bu yeni kimliğiyle gören en önemli İngiliz oyun yazarlarından biri, şüphesiz ki George Bernard Shaw'dur.

SOSYALİZMİN SAHNELERDEKİ YILMAZ SAVUNUCUSU OLARAK GEORGE BERNARD SHAW

1856'da doğan ve Endüstri Devriminin çalkantılı ve yoğun yıllarında büyüyen Shaw, işçilerin, özellikle de kadın ve çocuk işçilerin ağır çalışma koşullarına şahsen tanık olmuş; uzun, yorucu ve

⁴ Judith Newton, "Engendering History for the Middle Class", Bkz. Linda M. Shires, *Rewriting the Victorians; Theory, History, and the Politics of Gender*, New York: Routledge, 1992, s. 1.

ağır çalışma saatlerinin karşılığında kendilerine verilen düşük ücretler ve ödemelerdeki eşitsizlik, haksızlık karşısında hayal kırıklığına uğramış; bir başka topluluğun pahasına güçlenen küçük burjuvaziyle, yeni ortaya çıkan orta sınıf ve özellikle işçi sınıfı arasında giderek uçurum boyutuna tırmanan farkı görmüş ve şiddetle kınamış; bencil, yozlaşmış ve beceriksiz politikacıların yetersiz ve adaletsiz uygulamalarından son derece rahatsız olmuştur. Kısmen bu rahatsızlık verici ve can sıkıcı olaylara tanık olmasının, kısmen de Henry George'un öğretisi ve yazılarının etkisiyle ve tabii ki Marx'ın *Kapital*'ini okuduktan sonra, hayat görüşü olarak sosyalizmi benimsemiş ve Fabian Topluluğuna katılmıştır. Bu topluluk Londra'da 1884 yılında kurulan, kademe kademe reformlar yaparak – ancak asla ihtilal boyutuna varan aşırılıklara kaçmadan – demokratik sosyalizmi topluma yaymak amacını güden sosyalist bir topluluktu. Başlangıçta “mevcut toplumun tam bir sosyalizme geçişini sağlamak üzere ‘eğitmek, ajite etmek ve organize etmek’” amacını güden topluluk, daha sonraları “demokrasinin yayılması ve demokratik yönetim mekanizmasının geliştirilmesi, toplumun refah seviyesini geliştirmek üzere hükümetin güçlerinin kullanılması, kaliteyi teşvik etmek için pozitif hükümet eylemine geçilmesi” gibi başlıca amaçlara yönelmiştir.⁵ Gerek kişisel okumaları, gerekse toplum içindeki tecrübelerinin sonucu olarak Shaw da 1892'den itibaren yazmaya başladığı oyunlarında bir tür sosyalist propandada yapmış ve toplumda duyduğu bu değişim ihtiyacını ve özlemini, sahne üzerinde dillendirdiği konu ve çizdiği karakterlerle gerçekleştireceğine inancını hiç kaybetmemiştir. Shaw'un bu değişim konusunda üzerinde en çok durduğu konulardan biri de, ataerkil toplumlarda geleneklerin kadınlara verdiği rol ve görevler olmuştur.

Ibsen'in Avrupa'da skandal boyutunda tartışmalar yaratan *Bir Bebek Evi* adlı oyununun etkisiyle yayılmaya başlayan kadın kimliğiyle ilgili tartışmalarla beraber, kadınlar, Shaw ve benzeri görüşte olan yazarların oyunlarında sıklıkla yer almaya başlamıştır. Shaw kadınlarla ilgili kişisel dünya görüşlerini oyunlarına çok fazla yansıtmadan, bulunduğu toplumun kadına bakışını sahneye aktarmış, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Gençliğinde yaşadığı ve tanık olduğu olaylar, Shaw'u zaten sivri dilli bir hiciv ustası yapmıştır; aynı zamanda,

⁵ James Woodfield, “Shaw's *Widowers' Houses*: Comedy for Socialism's Sake”, Bkz. T.F. Evans (ed.), *Shaw and Politics*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, s. 51.

kendi toplumunda gördüğü yanlış, yetersiz, kötü ve modası geçmiş olayları, kurumları ve uygulamaları şiddetle eleştiren, kalemiyle onlara güçlü bir şekilde saldıran acımasız bir eleştirmen olmuştur. Hatta onun her şeyi alt üst edip tersine çevirdiği, sanki oyunlarında tersine çevrilmiş bir evi çizdiği, evdekilerin tavanda yürüdükleri, sandalye ve masaların tavandan aşağı doğru durdukları iddia edilebilir. Bunun sebebi, oyunlarında, toplum tarafından kabul edilmiş, oturmuş ve kalıplaşmış uygulama ve görüşlerle, bunların karşısında duracak zıt ve karşıt görüşler arasındaki çelişkiye sık sık yer vermesi olabilir. Eski davranış modelleriyle yenileri arasındaki karşıtlığı ve uyumsuzluğu, bir anlamda yeninin eskiye galip gelme ve kendini kabul ettirme savaşını öyle zekice ve ustalıkla resmeder ki, yaşadığı toplumsal düzenin ve sistemin işlemeyen, artık süresini doldurmuş, etkinliğini yitirmiş kısımlarını okuyucu ve seyircisinin görmesini sağlamayı çoğu zaman başarır. Onun kendi zamanındaki modası geçmiş ya da geçerliğini yitirmiş uygulamalara yönelik bu takıntısı, oyunlarını, özlemine duyduğu toplum modeline yönelik her türden reform ve yenilik için ortaya koyduğu modellerle doldurmak üzere onu teşvik etmiş olmalıdır. Bu nedenle sık sık yeni bir fikir, yeni bir deneyim, yeni bir karakter, yeni bir felsefi düşünce ve yeni bir yaşam modeliyle seyircisinin karşısına çıkmış, bunları yaparken de toplumda bu tür yenilik ve değişimlerin gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda seyircileri ikna etmek için mizah, nükte, ironi ve diyaloglara oyunlarında sık sık yer vermiştir. Bununla beraber şurası unutulmamalıdır ki, Shaw yazarken asla toplum yargıçlığı yapmamış, daha çok bir suçlayıcı, avukat ve hicivci olarak hareket etmiştir. Zira anlattığı ve resmettiği olaylar, uygulamalar ve düzensizlikler konusunda karar verme işini seyircisine bırakmıştır. Yanlış gördüğü her ne varsa, ona saldırmaktan çekinmemiş ve bu yanlışlıkları gülünç, mantıksız ve baskıcı olarak gösterip, onlarla ilgili kararı seyirci ve okuyucularına bırakmıştır. Çünkü Shaw, arzu ettiği toplumsal değişimi, sahnede izlediklerine entelektüel anlamda ikna olan ve fiziksel eylemden çok, zihinsel gücüne başvuran seyircisi aracılığıyla başaracağına inanmaktaydı. 1909 yılında ülkenin Sansür Komitesine kendisi ve eserleriyle ilgili ifade verirken kullandığı şu cümleler, bu bağlamda oldukça ilgi çekicidir:

Ben genel uygulamada sıradan bir oyun yazarı değilim. Ben ahlâksız ve ters, sıra dışı oyunlar konusunda bir uzmanım. Halkı, kendi ahlâk değerlerini yeniden gözden geçirmeye zorlama konusundaki sonu gelmeyen mücadelemdir, bana şöhretimi kazandıran. Özellikle ekonomik ilişkiler ve cinsiyetle ilgili meseleler konusundaki pek çok

mevcut ahlâk değerini korkunç derecede yanlış buluyorum ve bugün İngiltere’de anlaşıldığı şekliyle Hıristiyanlığın bazı öğretilerini tiksiniyerek karşıyorum. Ben bu meselelerle ilgili olarak halkı kendi fikirlerime dönüştürmek gibi kasıtlı bir amaçla oyunlar yazıyorum.⁶

Yaşadığı toplumda tanık olduğu ve varlığından rahatsızlık duyduğu toplumsal ve kurumsal problemlerle, kötülüklerle, ahlaksızlıklarla olan takıntısından ötürü yazdığı ilk üç oyunu *Plays: Unpleasant* (*Oyunlar: Çirkin*) başlığı altında toplayan Shaw’un bu üçlemesinde *Widowers’ Houses* (*Dulların Evleri*), *The Philanderer* (*Kadın Avcısı*) ve *Mrs Warren’s Profession* (*Bayan Warren’in Mesleği*) adlı oyunlar bulunmaktadır. Shaw bu ilk oyunlarında toplumsal ikiyüzlülüğü ve kapitalist sömürü düzeninin beraberinde getirdiği çirkinlik ve yanlışlıkları, kötülük ve olumsuzlukları seyircisine olanca çarpıcılığıyla göstermeye çalışır, ama bu durumlara bir çözüm sunmaz. Aslında ona göre çözüm, kapitalist düzenin yerine sosyalist düzenin geçmesidir. Ancak Shaw seyircinin bu gerekliliğin farkına varması taraftarıdır ve direkt olarak “Kapitalizm kötüdür, onu terk edin; Sosyalizm iyidir, ona geçin!” gibi slogan cümleler sarf etmek yerine, kapitalizmin doğurduğu olumsuzlukları resmedip seyirciyi kendi çözümünü bulmaya davet eder. Buradaki her bir oyunda kendilerinin ahlaksız ve utanmaz olduklarını kabul eden, fakirleri pislik ve sefalet içinde yaşamaya mahkum edip onları bu nedenle suçlayan insanların ikiyüzlülüğüne açık açık saldırır Shaw. Bu oyunların ilk baskısına yazdığı önsözde şu açıklamayı yapar ve kendisini şu sözlerle tanımlar:

Başlangıçta, benim gibi olan % 10’luk kesime eserlerimi satarak yaşayabileceğimi düşündüm; ancak biraz kafa yorunca, onların da benim gibi parasız olmaları gerektiği geldi aklıma ve birbirimizin edebi kıyafetlerimizi giyerek yaşayamayacağımız. O zamanlarda yaşadığım sorun, kalemimle günlük ekmeğimi, yani hayatımı nasıl kazanacağımdı. Ben de fırsatçı, akliselim ve parayı seven bir İngiliz olsaydım, mesele yeterince kolay olurdu: Bir çift anormal gözlük takmalı ve potansiyel kitap alıcılarının % 90’ının beğenisine bakışımı değiştireliydim. Ama kendi üstünlüğümden o kadar çok tatmin olmuş, anormal normalliğimden o denli memnun kalmıştım ki, ikiyüzlülüğün kaynağı asla aklıma gelmedi.⁷

19. yüzyılda yazılan oyunların geleneksel eğlendirici yapısından farklı olarak, bu üç oyun, seyircilerin toplumsal problemler

⁶ Bkz. E. J. West (ed.), *Shaw on Theatre*, New York: Hill & Wang, 1958, ss. 74-75.

⁷ George Bernard Shaw, “Preface: Mainly About Myself”, *Plays: Unpleasant*, Middlesex: Penguin Books, 1946, s. 8-9.

konusundaki farkındalığını artırmayı amaçlar ve aslında hiçbir şey üretmeyen aristokrat patronların, bütün işi yapan ve üretimde emekleriyle aktif rol oynayan işçileri sömürmesini şiddetle eleştirir. Örneğin *Dulların Evleri*'nde 1880'lerin Londra'sında gecekondular semtlerindeki ev sahiplerine ait skandalı ele alır. Bu oyunda dile getirir toplumda kötü olan her şeyin sebebini: "Para sevgisidir, tüm kötülüklerin tohumu ve sebebi."⁸ 1892 tarihli bu oyunu 1893 tarihli *Kadın Avcısı* takip etmiştir. Bu oyunda ise kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerde görülen çarpıklığa, doktorluk mesleğine, kuşak farkına dikkat çeker; Ibsen'in yorum ve eleştirisini yapar. Bununla beraber, bu üçlemede en çok dikkat çeken ve ilgi uyandıran, 1894 tarihli *Bayan Warren'in Mesleği* adlı oyundur.

BAYAN WARREN'İN MESLEĞİ:

Yeni Kadının Temsilcisi Olan Bir Kızın Annesiyle Çatışması

Hayat kadınlığı konusu üzerine kurulan bu oyun, Shaw'un konuyu ele alış ve karakterlerini resmediş tarzıyla dikkat çekmektedir. Daha 1862 yılında sadece Londra'da hayat kadınlarının sayısının 86.000 olduğu düşünülürse, onun bu oyunu yazdığı 30 yıl sonrasında bu rakamın daha da yüksek olduğu görülebilir. Dolayısıyla, oyunlarını "toplumsal hastalıklar" dediği gerçeklerin üzerine kuran Shaw'un bu konuyu seçmiş olması pek de yadırgatıcı değildir. Oyunun özellikle iki kadın karakteri, Bayan Warren ve onun kızı Vivie, 1870'lerde ortaya çıkan "Yeni Kadın" kimliğinin dışı vuruşu ve canlı birer ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptıkları seçim ve konuşmalarla, attıkları adım ve aldıkları kararlarla bu iki kadın, 19. yüzyılın özellikle son çeyreğinde yaşanan olayların ortasında doğum sancıları yaşayan, geleneksel rolünden sıyrılmaya çabalayan Yeni Kadına büyük adımlarla yaklaşır. Onlara "karşı ürünler" de denilebilir çünkü o dönem toplumunun beklentilerine ters bir gelişim gösterirler ve alışlagelmiş kadın tipinden farklı söylemlerde bulunur, alışılmışın dışında kararlar alırlar.

Shaw'un bu oyunu yazdığı 19. yüzyılın son on yılında, Victoria toplumunda Yeni Kadın tartışmaları ve bilinci zaten en üst seviyesine çıkmıştı. Patricia Stubbs'a göre Yeni Kadın, "1890'lı yıllarda ortaya çıkartılan ve bir derece eşitlik ve kişisel özgürlük kazanmış olan veya bunlar için mücadele eden kadınları tanımlamak için kullanılan belirsiz ama popüler bir ifade"ydi.⁹ Özellikle 19. yüzyıl-

⁸ Shaw, *a.g.e.*, s. 57.

⁹ Bkz. J. Ellen Gainor, *Shaw's Daughters; Dramatic and Narrative Constructions of Gender*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991, s. 15.

lin son yirmi yılında yazılan romanlarda görülen kadın tiplerinin ortak özelliklerine bakıldığında, Yeni Kadının, ruhunda ve eyleminde bağımsız olmayı seçtiği görülür. Geleneklere, yani ataerkil toplumlarda çoğunlukla erkek bakış açısıyla belirlenmiş kadın davranışı ve yaşam biçimine göre hareket etmeyi; yasal, entelektüel veya toplumsal açıdan ikincil veya alt bir konumda olmayı reddeder Yeni Kadın. Açık sözlülüğü ve kendine güveniyle öne çıkan Yeni Kadın, eğitime çok fazla önem verir ve geleneksel olarak kadınlara yasaklanan alanlarda iş bulmaya çalışır.¹⁰ Evlenmek ve anne olmak, Yeni Kadın için, iş dünyasındaki tırmanışına ve rekabetine engel olacağı ve bir erkeği mutlu etmekten başka bir işe yaramayacağından dolayı gereksizdir. Bir başka eleştirmen Ellen Jordan da Yeni Kadın tipini tanımlarken, bu anlatılanları özetler gibidir:

Yeni Kadın 1880'lerde doğdu ve İngiliz feministlerinin ikinci kuşağı olan kadınlardan oluştu. Bu kadınlar, 60'lı yıllarda hem ebe hem de ebeveyn olarak davranan öncü feministlerin kazanılan eğitim ve meslek imkânlarından yararlandılar. Yeni Kadına erkek düşmanlığını aşıl原因, evlilik kurumunu sorgulatan, ev hayatının sınırlamalarından kaçıp kurtulma kararlılığını ve eğitimin bir kadını maddi olarak kendine yeten, bekâr ama kendini gerçekleştirdiği bir hayat sürdürebilecek konuma getirilebileceği inancını kazandıran, bu kadınlardı.¹¹

Yeni Kadın tartışmalarının hararetle devam ettiği bir dönemde yazılan *Bayan Warren'ın Mesleği* adlı oyun, mantıklı ve becerikli, yüksek eğitilmiş, 22 yaşında genç bir orta sınıf kızıyla başlar. Bu genç kız, 1890'lu yıllarda yaşlıları olan hemcinslerinden beklenmeyecek ölçüde bilgili, kendine güvenen, temkinli ve güçlüdür ve kararlı tavırlarıyla Victoria Dönemi kadınlarından çok farklı bir görüntü sergiler. Bu da onun, oyundaki erkek karakterlerden biri olan Praed'in sözleriyle, annesinin beklentilerinden çok uzaklaşmış, geleneklerin dışına taşmış bir genç kız olarak görülmesini sağlar: "Ben doğuştan bir anarşistim. Otoriteden nefret ederim. Otorite ebeveyn ile çocuğu, hatta anne ile kızı arasındaki ilişkileri bozup mahveder. Ben annenin, seni geleneklere uygun bir kız yapmak için tüm otoritesini kullanmasından korktum hep. Bunu başaramadığını görmek, çok büyük bir mutluluk ve rahatlık."¹²

¹⁰ J. Ellen Gainor, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹ Bkz. J. Ellen Gainor, *a.g.e.*, s. 42.

¹² George Bernard Shaw, *Mrs Warren's Profession*, The Complete Plays of Bernard Shaw, London: Paul Hamlyn Ltd, 1965, s. 62.

Daha oyunun başında bir genç kızla ilgili olarak bir erkeğin ağzındaki bu sözler, bize, yazarın seyircileri şaşırtıp sarsma niyeti hakkında ipucu verir. Belki de amacının bir parçası olarak, bizi Praed'in sözleri aracılığıyla, bir kızın Cambridge'de okumak şöyle dursun, Matematik dersinde en iyi üçüncü öğrenci olmasının ne kadar sıra dışı ve alışılmadık bir şey olduğuna dair bilgilendirir. Genç kızların 19. yüzyılın ikinci yarısında üniversitelerde okumalarına nerdeyse hiç izin verilmediği ve 20. yüzyıla kadar üniversitelerden tam bir kabul yazısı alamadıkları düşünüldüğünde, Victoria döneminin ataerkil toplumunda bir kızın Cambridge mezunu olduğunu düşünmek, seyirciye o günlerde son derece şaşırtıcı gelmiş olmalıdır. Özellikle de Vivie, "Ben buraya kendi kararım ile geldim; annemin hayallerini süslediği gibi tatil için değil, hukuk okumak için geldim. Bu hayatta ne romantizmin peşindeyim ne de güzelliğin"¹³ derken, muhtemelen erkek seyircilerin dikkatini ve tepkisini çekmiştir, çünkü Victoria döneminde genç bir kızdan sadece, erkekleri evlenmek üzere ayartmak için romantik, güzel, çekici olması ve dans, şarkı gibi alanlarda yeteneğini geliştirmesi bekleniyordu.

Victoria Döneminin daha başlarında, yani 1830'larda, kadınlar iyi bir eş ve anne olmak, bu kimlikleriyle sadece ev içinde kendilerine ve ailelerine ait bir dünya kurmak ve erkeklerin egemen olduğu siyaset, ticaret ve sosyal hayattan uzak durmakla yükümlüydüler. Shaw, özellikle orta sınıf ve alt sınıflar için bir evi, "bir kızın hapisanesi ve bir kadının darülacezesi" olarak tanımlarken, bir kızın ancak evliliğe ve ev içindeki angaryalara hazırlanmak için eğitildiğini söyler.¹⁴ Evlerindeki bu rolleri aracılığıyla kadınlara ailelerine karşı, özellikle de kocaları ve topluma karşı ahlaki bir görev verilmişti. O dönemde ülkeyi yöneten kişinin bir kadın, yani kraliçe olması, kadınların toplumsal konumları ve kadınlardan olan beklentilerle büyük bir tezat düşmektedir; ülkenin başında muazam yetkilere sahip bir kadına karşı, evin içinde oy verme, eşine boşanma davası açma, mülk sahibi olma gibi temel haklardan bile yoksun kadın. Eğer çalışacaksa da daha çok tekstil, terzi, şarkıcılık, hemşirelik veya hizmetçilik gibi kadınlara uygun işlerde çalışmak durumundaydı. Her ne kadar 20. yüzyıla girene kadar kadının toplumsal konumuna ve bireysel haklarına dair önemli değişiklikler olsa da, genel panorama bu şekildeydi. Ancak bu oyunda Vivie, eğitilmiş ve kültürlü bir genç kız olarak çalışmayı istemekte ve Vic-

¹³ Bernard Shaw, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁴ Singh Valakya, *Social and Political Ideas of George Bernard Shaw*, s. 37.

toria Döneminin geleneksel kadın tiplemesine taban tabana zıt bir görüntü sergilemektedir. Dahası, bir erkek gibi çalışıp ücretini alacak olmaktan duyacağı tatmin ve memnuniyet duygusunu da şu sözleriyle dile getirir: “Çalışmayı ve bunun karşılığında erkekler gibi para kazanmayı seviyorum. Çalışmaktan yorulduğumda, rahat bir sandalye, bir sigara, biraz viski ve içinde bir dedektif hikâyesi olan bir roman istiyorum.”¹⁵

Vivie'nin konuşmasında adı geçen viski ve sigara gibi maddeler, o dönemde genellikle erkeklerle beraber anılırdı ama Vivie erkeklerin dünyasına ait olduğu kabul edilen bu maddelere sahip olmayı hayal ederek onların dünyasına bir kadın olarak girdiğini, en azından girme mücadelesi verdiğini, üzerine basa basa ifade eder. Yine kendi çağdaşı olan genç kız ve kadınların çoğunun yaptığı gibi aşk romanı ya da duygusal melodramlar okumak yerine, erkekler arasında o dönemde yeni yeni popülerlik kazanan dedektif romanı okumayı istemesi de, kendisini erkeklerin dünyasında gördüğünün bir göstergesi olarak alınabilir. Bir anlamda, erkeklerin meydana getirdiği geleneklerin kölesi haline getirilmiş eski kadın kimliğinden ve anlayışından sıyrılmış, onu bu hale getiren erkeklerle yan yana aynı dünyayı eşit koşullarda paylaşan Yeni Kadının temsilcisi olarak resmedilmiş kabul edilebilir. Daha oyunun başında Vivie'yi erkeksi giysiler giymiş, tokalaştığına kemik kıracak kadar güçlü bir ele sahip bir genç kız olarak tasvir eden Shaw, onun görünüşü olarak da toplumun geleneksel cici ve narin, kibar ve şık kızlarından biri olmadığını söyler gibidir. Nitekim oyun içerisinde konuşma ve davranışlarına tanık olduğumuz Vivie de yazarı haksız çıkarmaz. Shaw, Vivie Warren'ı, daha sonraki mektuplarından birinde “modern genç kadının bir prototipi” olarak tarif etmiş¹⁶ ve onu, bekar kalıp kariyer ve statü peşinde koşma konusundaki kararlılığıyla oyunun merkezine yerleştirmiştir. Cambridge'de Matematik gibi, erkeklerin daha başarılı olduğu ve hatta kızların okumalarına bile gerek olmadığına inanılan bir derste en üst seviyede başarılı olan zeki bir kız olarak Vivie'nin, hayatın uçarılık ve hoppalıklarıyla geçirecek zamanı yoktur. “Çalışmak ve bunun karşılığında para kazanmak” şeklindeki ifadesi, o zamana kadar, zaten kadınların bir sloganı haline gelmişti. Özellikle de evlerindeki sofraya katkı sağlayabilmek amacıyla çok düşük ücret karşılığında da olsa çalışmak ve bunu da çok ağır koşullar altında yapmak zorunda

¹⁵ Bernard Shaw, *Mrs Warren's Profession*, s. 63.

¹⁶ Dan H. Laurence (ed.), *Bernard Shaw, Collected Letters*, Volume 1, New York: Viking Books, 1986, s. 472.

kalan kadınlar arasında bu söz çok yaygın kullanılır olmuştur. Vivie de kendi ayakları üzerinde durup kendi hayatını kazanma konusunda çok kararlı ve ısrarcı olduğunu şu sözleriyle ifade eder: “Ben Londra’ya gidip orada Honoria için şeytanlık yaparak yarın kendi hayatımı kazanmaktan başka hiçbir şey istemiyorum.”¹⁷ Bu cümlede kullandığı “şeytanlık yaparak” fiili, onun bir kadın olarak kullanılması beklenmeyen bir ifadedir. Çünkü onun çalışacağı yer bir avukatlık bürosudur ve avukatlar o dönemin orta sınıfını oluşturan meslek dallarından biriydi. Ayrıca bu kelime, sembolik olarak da olsa, onun o işte gerekirse erkekler gibi kötü işler yapabileceğini göstermesi açısından da ilginçtir. Onun için önemli olan, kendi hayatını kazanmaktır ve bunun için acımasız ve kötü olabilmeyi göze almaktadır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Vivie, Victoria dönemindeki hemcinslerinin bir temsilcisi olmaktan çok, onlara kendilerini aşmaları için yol gösteren reformcu ve yenilikçi bir lider görünümündedir. Toplum söz konusu olduğunda, onun strateji ve seçimlerini haklı kılan şey, nihai hedefidir. Ama onun bunu yapma nedeni, Makyavelci bir anlayışla değil, hümanist bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Eğer bir kadın olmasına rağmen erkeklerin yaptığı bir işi onlar kadar iyi, hatta onlardan daha iyi yapabiliyorsa ve başarılı oluyorsa, erkeklerle aynı ücreti isteme ve onların elde ettiği kariyere sahip olmayı hayal etme konusunda haklı görülmelidir. İşte bu, oyunun yazarı olan Shaw’un sosyalist düşüncesinin oyuna bir yansıması olarak görülebilir. “Ben anarşiye varan para mücadelemizden tiksinen ve toplumsal düzenin, disiplinin, ast-üst ilişkisinin, görgü kurallarının ve yüksek mevkiler için uygun kişilerin seçiminin olası kalıcı temeli olarak eşitliğe inanan bir sosyalistim”¹⁸ diyen Shaw, çevresindeki hayata ortalama birinden daha farklı bakabildiğini ve ondan daha çok şeyi görebildiğini de ifade eder. Kendi hayatındaki ilişki ve açıklamalarına bakıldığında, kadınlara karşı pek de sıcak bir tavır sergilemeyen Shaw’un bu oyunda iki kadını başkarakter yapması ve onları, uğradıkları haksızlıklara karşı mücadeleleri konusunda destekliyor görünmesi, onun sınıflar ve cinsiyetler arasındaki eşitlik konusundaki vurgusuna işaret etmektedir. Öyle ki, Shaw bugün, kendisi kabul etmese de, Feminizmin önde gelen savunucularından biri olarak görülmektedir.

¹⁷ Bernard Shaw, *Mrs Warren’s Profession*, s. 64.

¹⁸ Bernard Shaw, “Preface: Mainly About Myself”, s. 7.

Oyunda Vivie'nin dışında Bayan Warren da sıra dışı özellikleriyle ve söylemleriyle dikkat çeker. Bayan Warren da kızının ve Praed'in yanına gelir ve kızı Vivie'ye karşı annelik güdüsüyle, koruyucu ve emreder gibi bir tavır takınıp emreder gibi konuşur. Kendine güvenen otoriter havasıyla etrafındaki erkeklerle de emrivaki konuşmalar yapar. Söz konusu dönemin kadına bakışı göz önüne alındığında, onun erkeklerle patronluk taslayacak kadar kendi kadın kimliğini aşmış olması şaşırtıcıdır. Kendisine Praed'den korktuğunu söyleyen Crofts'a, "Ne! Ben mi! Praddy'den korkmak ha! Neden ki, bir sinek bile ondan korkmaz"¹⁹ diyen Bayan Warren, oyunun erkek karakterleriyle benzeri ünlemler ve patronluk taslayan konuşmalarını sahne boyunca, hatta oyun boyunca sürdürür. Bu sahnede onun, diğerleri üzerindeki gücünün farkında olduğu ve bu insanların da bildiği sosyal statüsü ve zenginliği sayesinde bunu yapabildiği açıkça görülür. Gerek Bayan Warren'ın gerekse kızı Vivie'nin, kendilerine duydukları özgüvenleri ve onlara meydan okumaları açısından toplumun erkek sınıfında yer alabilecek kadın üyeleri oldukları söylenebilir. Nitekim Vivie de, annesi gibi bir iş anlayışına, çalışma arzusuna, ekonomik bağımsızlık düşüncesine sahiptir ve yaşam tarzına dair yaptığı seçimin doğruluğuna inanarak, annesinin bunu saygıyla karşılaşmasını bekler.

Oyunda alt üst edilmiş hususlardan biri de, Vivie ile evlenmeyi isteyen genç bir çocuk olan Frank'in, bir din adamı olan babasına karşı gösterdiği saygısız ve alçaltıcı tavrıdır. Vivie'nin üniversitede üçüncü olduğu için kiliseye gitmediğini söyleyen Frank, onun aldığı eğitim sayesinde kiliseye gitme ihtiyacının ortadan kalktığını dile getirir. Sanki Shaw burada kilise aracılığıyla, din konusunda da bir mesaj vermektedir. Ona göre sadece eğitimi olmayan cahil insanlar, işsizler, fakirler ya da daha geniş konuşmak gerekirse, yaşam olanakları sınırlı ve az olanlar kiliseye gidip Tanrı'ya dua eder ve ondan yardım isterler. Bir başka deyişle, kapitalist toplumlarda kişi eğitim alıp da bir iş sahibi olunca kendi parasını ve dolaşısıyla hayatını kazanmaya başladığında, toplum içinde ayakta durabildiğinde Tanrı'nın yardımına ihtiyaç duymaz, der gibidir. Dünyevi meseleler söz konusu olduğunda, bilgi güçtür ve parayla birlikte Tanrı'nın yerini almıştır sanki. Shaw gerçek hayatta kiliselerin kapitalizmin suç ortağı olduğunu söylerken, bu kurumları çağların değişen ve devingen koşullarına ayak uydurmamakla ve hep eski şekliyle, modası geçmiş olarak devam etmekle suçlar. Bu sahne de onun bu bakışını yansıtır gibidir.

¹⁹ Bernard Shaw, *Mrs Warren's Profession*, s. 65.

Özellikle 19. yüzyılın, Endüstri Devrimini hızlandıran bilimsel alandaki ilerlemelerinin ışığında insanlar hemen her konudaki sorularına bilim, yani bilgi yoluyla çözüm bulabileceğine inanmaktaydılar. Diğer yandan, yükselen kapitalist değer ve anlayışla birlikte, parasal güç de en az bilgi kadar önem kazanmıştı. İşte bu yüzden bilgi ve paranın, Frank'in konuşmasında da belirttiği üzere, insanın bu dünyadaki bütün ihtiyaçlarını karşılayabileceğine duyulan inanç üst seviyeye çıkmıştır. Dolayısıyla Vivie de bilgiyle beraber sonrasında paraya da sahip olacağından, bir erkeğe ihtiyacı olmadığı gibi, kilisede verilen dini vaazlara da ihtiyacı yoktur. Frank, Vivie ile neden evlenmek istediğini açıklayarak seyirciyi daha da şaşırtır: “Benim ne beynim ne de param var, bu yüzden ben de en iyisi, senin bana daha önce söylediğin gibi, bunların ikisine de sahip olan biriyle evlenmenin yollarını arıyorum. Bak şimdi. Vivie Warren’ın beyni var; bunu inkâr edemezsin.”²⁰ Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Frank, yine Victoria Döneminin, kadınları dört köşe bir evin duvarları arasına hapsetmiş anlayışını yıkmaktadır. Çünkü o dönemde genç kızlar kendilerine koca bulmak için yarışırken, erkeklerin eğitilmiş ve paralı olmalarını tercih ederlerdi. Oysa bu oyunda işsiz bir erkek, eğitilmiş bir kadından böyle bir beklentiye girmiş; gerçek toplumla oyunda sergilenen arasında tam bir tersine dönüş ortaya koymuştur. O günün koşullarında erkek seyirciler arasında komik bir durum olarak algılanabilecek bu farklılık, Shaw’un tam da yapmayı arzu ettiği bir durumdur; insanları, çevrelerindeki olaylara, alışagelenden farklı bir şekilde bakmaya zorlamak ve olayları, uygulamaları ve gelenekleri sorgulamalarını sağlamak, Shaw’un mizah ve komedi aracılığıyla ulaşmaya çalıştığı şeydi.

Birinci perde sona erdiğinde, Shaw’un oyundaki amacı en net şekliyle anlaşılmıştır. Seyircileri, sahne dışındaki dünyada alışmış oldukları hayat ve yaşananlar konusunda düşünmeye zorlayıp, toplumlarındaki ve yaşantılarındaki yanlışların, kötü işlerin ve olumsuzlukların altında yatan etmenler konusunda bilinç seviyelerini artıracak derecede onları şaşırtmak amacındadır Shaw ve bu oyunda bunu, yaşadığı toplumda ezilen sınıf olarak gördüğü kadınları resmederek yapar.

Birçok eleştirmene göre ikinci perde daha büyük bir dikkat ve eleştirel bakış gerektirmektedir. Çünkü bu sahnede oyunla ilgili çok büyük ve uzun süreli tartışmalara yol açan anne-kız arasındaki tartışma vardır. Bu sahnede Vivie, annesinin mesleği hakkında

²⁰ Bernard Shaw, *a.g.e.*, s. 67.

daha çok şey öğrenmek ister, çünkü o ana kadar gerçekte ne iş yaptığını bilmemektedir. Sadece, onun gönderdiği bol parayla eğitimi tamamlamış olmanın rahatlığı vardır sözlerinde. Konuşmasına başlarken, annesininkine uymayabilecek bir hayat tarzının olduğunu söyler ve eğitimi sayesinde kendisini onun üstünde görür. Anne bu sözleri, kızının, okulda kocaman küçük bir kişi olarak bağımsız olduğunu ispat etme çabası olarak alır. Kızına kızar ve onu, kendisine karşı acımasız olmakla suçlar. Geleneksel bir anne edasıyla kızına yaklaşılmaya çalışır, ama kızından duyduğu şu sorularla şok olur: “Sen kimsin? Sen nesin? Sen benim annem misin?”²¹

Bu sahne karşılıklı suçlama ve bağışmalarla devam eder, ta ki Bayan Warren mesleğini itiraf etmeye mecbur kalana kadar; genç ve güzel görünümüyle erkekleri memnun etmek. Bununla beraber, kendisini geçmişinden son derece çarpıcı örnek ve tecrübelerle savunur ve beklenenin aksine Vivie, böyle bir seçimi yaptığı için annesini kınayıp suçlamak yerine, onunla gurur duyar: “Canım anneciğim, sen muhteşem bir kadınsın; sen tüm İngiltere’den daha güçlüsün.”²² Bayan Warren, hayat kadınlığı gibi dışlanmış bir mesleği yapmasına rağmen, kızının onayını alır. Bu tartışma esnasında Bayan Warren, iki üvey kardeşinin başına gelen olayı anlatır: Onlardan biri çok düşük bir ücret karşılığında günde 12 saat boyunca bir kurşun fabrikasında çalışmak zorundaydı ve bunun karşılığında kurşun zehirlenmesinden ölmek gibi bir sonuca mahkumdu. Bu örnek Victoria Döneminde kadınların, zengin patronlarının daha da semirip şişmanlamaları için küçük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kaldıklarını hatırlatır. Diğer üvey kardeşe, bir devlet işçisiyle evlendiği için ailesinde bir model olarak görülmüştü; evliydi ve kocasının odasını, evini temiz tutuyor, üç çocuğuna bakıyor ve onların evdeki ihtiyaçlarını karşılıyordu. Kocasını en sonunda alkolik olan bu üvey kardeş, ailesinin göz bebeğiydi. Bayan Warren’ı daha da karamsar kılan, anne babasının bu iki kızı da saygıdeğer bulmalarıydı çünkü onlar bir şekilde para kazanıyordu.

Bu iki örnek, Shaw’un özellikle 1850’lerden sonraki İngiltere’yi gösteren gerçekçi resimleridir. Bu dönemde işçi sınıfının kadınları kumaş ve elbise endüstrisinde, çamaşır işlerinde ya da hizmetçi ve hemşire olarak düşük ücretli işlerde çalıştırılıyordu. Bayan Warren bu iki örnekten sonra, kendi kız kardeşi Liz’den bahseder kızına: Liz, bir kilise okuluna gitmektedir ve orada aldığı

²¹ Bernard Shaw, *a.g.e.*, s. 77.

²² Bernard Shaw, *a.g.e.*, s. 77.

eğitim ve kazandığı becerilerle kadınsı olmayı, yani erkeklerin dikkatini çekmeyi ve onları memnun etmeyi öğrenmektedir. Ancak Liz buradan kaçır ve uzun bir süre ortadan kaybolur. Anne babası onun intihar ettiğini düşünür, ama o daha sonra, haftada sadece 4 şilin karşılığında günde 14 saat garsonluk yapmakta olan Bayan Warren'la iletişim kurar. Liz artık birinci sınıf bir iş kadını görünümündedir. Bunu da yeni işinin ilk günlerinde kazandığı parayı biriktirerek başarmıştır. Liz, Bayan Warren'ı da ikna eder ve her ikisi de Brüksel'de bir evde çalışmaya başlarlar. Bayan Warren buradaki günlerini kızına aktarıırken, o zamana kadar kendisine barlarda ya da bir başka yerde davranıldığından daha insancıl ve nazik bir muamele gördüğünü söyler. Ticaret konusunda yetenek ve tecrübeleri olmadığı için, erkeklerin barlarında yine erkeklere çok düşük ücrete çok daha kaba koşullarda çalışmak yerine, onları memnun etmek için güzellik ve gençliklerini kullanmak zorunda kaldıklarından bahseder.

Bu olaya ahlaki değerler açısından bakıldığında, çok büyük bir utanç ve ahlaksızlık örneği olarak kabul edilebilir. Dini açıdan bakıldığında, affedilmesi bile çoğu zaman mümkün olmayan büyük bir günahdır. Toplumsal açıdan bakıldığındaysa, kadına yönelik büyük bir hakarettir. Ancak ekonomik açıdan bakıldığında, onlar için büyük bir şanstır bu iş. Kendilerine ait tek sermayeden, yani gençlik ve güzelliklerinden mahrum kalana kadar, tezgahlar, garson veya hizmetçi olarak erkekler tarafından işe alınıp yine erkeklerin onların güzellik ve görüntülerini sömürmelerine izin vermek yerine, kendi sermayelerini kendilerinin kazancı için kullanmayı tercih etti bu iki kız kardeş. Eleştirmen Holledge 1890'ların Yeni Kadını tasvirinde, onun en büyük korku ve trajedisinin yaşlanmak ve çekiciliğini kaybetmek olduğunu söylerken²³ sanki Bayan Warren'ın da sermayesini, yani gençlik ve güzellikliğini kaybetme korkusunu dile getirir gibidir. Sonuçta bu iki kadın yine erkeklere hizmet ediyorlardı, ancak bu kez kazançları çok küçük değil, büyüktü ve erkek patronlarına para kazandırmak yerine, kendileri kazanıyorlardı. Dahası Bayan Warren, kendini kızına karşı savunduğu konuşmasının başında, erkek egemen bir dünyada böyle bir şeyi yapmak zorunda kalmasını ve çaresizliğini, "Başka bir şansım var mıydı?" sözleriyle açıklar. Ya ortalama geliri olan bir adamın kölesi, yani eşi olacaktı ya da geçimini bile zor sağlayabilen ve saygın bir kadın olmayı hayal bile edemeyen bir işçi kadın.

²³ Bkz. J. Ellen Gainor, *Shaw's Daughters*, s. 19.

Saygın bir kız, zengin bir adamın beğenisini kazanmak ve onunla evlenerek onun parasından yararlanmaktan başka ne için büyütülür ki? Sanki bir evlilik töreni meselenin yanlış ya da doğrusu için bir farklılık yaratacakmış gibi! Dünyanın ikiyüzlülüğü beni hasta ediyor! Liz ve ben de diğer insanlar gibi çalışmak ve paramızı biriktirip hesaplamak zorunda kaldık. Yoksa biz de şansının ve güzelliğinin sonsuza dek devam edeceğini zanneden, işe yaramaz sarhoş bir kadın israfçısı kadar fakir olurduk. Ben bu tür insanlardan nefret ederim: Onların karakterleri yoktur; bir kadında nefret ettiğim bir şey varsa, o da karakter eksikliğidir.²⁴

Bayan Warren'ın bu konuşması, seçimini yapmadan önce içinde bulunduğu ikilemi anlatır. Onun bu konuşmasından da anlaşılıyor ki, toplum onun bir başkası olmasına izin vermezdi çünkü onun genç bir kız olarak yaşamak zorunda olduğu toplumun kural ve gelenekleri esas olarak erkekler tarafından kararlaştırılmış, şekillendirilip uygulanmıştı. Dolayısıyla o da toplum tarafından kötü bir kadın olarak yaftalanmak pahasına seçimini bu yönde yapmıştı. Ancak giderek daha da fazla para kazanan Bayan Warren, bu parası sayesinde adının saygı duyularak anılmasını sağlamıştı. Yani para, toplumun normal koşullarda yanlış bulunduğu bir davranışı bile örtüp saklayacak, onu güzel gösterecek kadar etkiliydi.

Shaw'un bu oyunu İngiltere'de yaklaşık çeyrek asır boyunca sahnelenememiştir ve bu oyunun yasaklı kalmasının önde gelen sebeplerinden birinin, bu sahne olduğu bilindir. Bayan Warren karakterinin genç kızları hayat kadını olmaya özendireceğinden korkan yetkililer, işe diğer taraftan bir türlü bakamamıştır. Bunun yerine, genç kızları böyle bir tercih yapmaya özendirecek toplumsal koşulları ortadan kaldırmak ve ekonomik durumlarını düzeltmek, hiç akıllarına gelmemiş olmalı. İşte tam da bu noktada Shaw, ahlaksızlığı özendirmek için değil, bu duruma yol açan toplumsal koşulları ve insanları, seyircilere daha çarpıcı bir şekilde göstermek ve farkındalığı artırmak için bu oyunu yazdığını söyler. Ona göre bir kadın, kendisinin ahlaksız yapısından dolayı hayat kadını olmaz; yaşamak zorunda olduğu toplumsal koşullar, onu böyle bir şeyi yapmaya zorlar. Fakirlik, eşitsizlik, düşük ücret ve sınıf farkı bir kadını, böyle kabul edilemez bir mesleği yapmaya mecbur bırakmakta ve bu nedenle kötü ve ahlaksız sıfatını, Shaw'a göre kadınlar değil, onları bu işi yapmaya iten kişi ve kurumlar hak etmektedir.²⁵ Benzer bir kaygıyı, dönemin önemli romancılarından biri

²⁴ Bernard Shaw, *Mrs Warren's Profession*, s. 76.

²⁵ George Bernard Shaw, "The Author's Apology", *Mrs Warren's Profession: A Play in Four Acts*, London: Constable, 1905, ss. 21-22.

olan Thomas Hardy'nin romanlarında da görmekteyiz. Yaşadığı Victoria toplumunda iyileştirilmesi gereken hastalıklardan biri olarak kadınların ekonomik, sosyal ve cinsel anlamda bastırılmasını farklı romanlarında ele alan Hardy'de kadın kahramanları mezar ya da kendilerine uygun olmayan erkeklerin kollarına iten şeyin 'Kader' olmadığı vurgulanır. Aksine onların erkeklere olan ekonomik bağımlılıkları, toplumsal ve siyasal güçlerinin olmayışı ve hayatta kalabilmek uğruna, Doğanın değil, toplumun onlara dayattığı kadın tipine adapte olmalarıdır, onları buna zorlayan.²⁶

Bayan Warren, aç, fakir ve köleyken de kişinin öz saygısına sahip çıkmasının mümkün olduğunu ama böyle bir hayatın değersiz olduğunu, öz saygısı olmayan bir kadının da değersiz olduğunu söyler. Koşulların insanların kararlarını şekillendirdiğine inanan bir kadın olarak Bayan Warren, yaşadıkları durum ve çektikleri sıkıntılar için suçu, buldukları koşullara atan insanlara tahammül edememektedir. Bu nedenle de geçmişte onu köle eden koşulların, onun gelecekteki yaşantısını şekillendirmesine izin vermez. Bunun yerine, mevcut koşullara kendisi şekil verir ve onları, istediği gibi yorumlar. Bu müdahaleyle bir kez daha geleneklerin ve toplumsal koşulların kuklası ya da gölgesi olmayacağını ispatlar. Shaw'un insan doğasına dair algılama ve anlayışı yansıtılır burada. İnsanın, durumların aracı olduğuna inanır ve zalimlik ya da haksızlık veya kötü olan herhangi bir şeyin insanın doğasından değil, geleneksel ahlaktan, kurumlardan ve politik sistemlerden kaynaklandığını savunur. Bir başka deyişle kişi, Bayan Warren'ın da yaptığı gibi bu kurum ve geleneklere baş kaldırmalıdır. Bayan Warren'ın bir kadın olarak kendisine gösterilen, dayatılan kimliği kabul etmeyip yeni ve farklı bir arayışa girmesi, esasında Shaw'un toplumsal değişimin peşinde koşan bir yazar olarak arzuladığı bir durumdur: İnsanlar, içinde buldukları toplumun aksayan, kendilerini rahatsız eden, işlemeyen veya yanlış, eksik işleyen kurum ve uygulamalarını, geleneklerini sorgulayabilmeli ve gerekirse yerine yeni bir şeyler koyabilmeli, çevresel koşul ve yaptırımlara karşı adımlar atabilmelidir. Shaw'un kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçiş için gerekli gördüğü dönüşüm süreci, işte bu zihinsel ve kişisel değişimle mümkündür, silah ya da şiddete dayalı mücadeleyle değil.

Bu ikna edici ve sağlam açıklamalarla Bayan Warren, kendisini, kızının önyargı ve suçlamalarından aklar ve bir kadının da, doğru bir şeyler yapabilmek adına çevresel koşulları lehine kullanmak

²⁶ Jane Thomas, "Introduction: The construction of 'Victorianism'", s. 8.

üzere yanlış olan bir şeyi yapabilmesini haklı gösterip, kendini ispatlar. Bu bağlamda onun yapmaya çalıştığı doğru şey, erkeklerin yönetimindeki bu toplumda kızının da kendi yaşamış olduğu sorun ve sıkıntıları yaşamaması için ona parlak bir gelecek bırakmak ve bu amaçla da onun iyi bir üniversite eğitimi almasını sağlamaktır. Çünkü iyi bir eğitim, iyi bir sosyal konum ve iyi bir gelir bir kadının erkeklere ihtiyaç duymadan veya onlara tabi olmadan da toplumda ayakta durabilmesi için yeterlidir. Bayan Warren aşağıdaki konuşmasında bu durumu tüm açıklık ve çıplaklığıyla dile getirmektedir:

Kendine saygını açlık ve kölelik içindeyken nasıl koruyabilirsin? Nedir bir kadının değeri, ya da hayatın, kendine saygı olmadan? Ben neden bağımsızım ve benzeri fırsatlara sahip başka kadınlar hâlâ sokaklardayken ben kızıma birinci sınıf bir eğitimi nasıl sağlayabiliyorum? ... Eğer ben din adamlarının saçmalıklarını dinlemiş olsaydım, şu an nerede olurdu? Günde altı pence karşılığında biri için yerleri silip ovalıyor olurdu ve bir yaşlılar evinin köhne bir odasından başka bir beklentim olmazdı hayattan.²⁷

Vivie'nin son iki perdede yaptığı şey de tam olarak budur aslında. Frank, Vivie'ye, kendisini sevgilisi olarak sevmekten vazgeçse bile, eninde sonunda bir başka sevgili bulmak zorunda olduğunu, çünkü bunun başka bir yolunun olmadığını, toplumun bu şekilde işlediğini söyler. Frank bu sözlerle, Victoria Döneminde kadınlar için kullanılan şu sloganı seslendiriyor gibidir: "Evlilik bir kadının olgunluğu ve saygınlığı, annelikse onun en büyük başarısıdır." Bu dönemde bir kız doğduğu günden itibaren evlilik için büyütülür ve hazırlanırdı. Bununla beraber Vivie Frank'in teklifini geri çevirir, çünkü ömür boyu evlenmeden tek başına yaşamaya kararlıdır; Bay Crofts'un teklifini de reddeden Vivie, bunun sebebi olarak da sonsuza dek güzellik ve romantizmden uzak kalacağını dile getirir. Nitekim annesi de yaşadığı toplumun acı bir gerçeği olarak, "Kadınlar, gerçekte hissetmedikleri çok fazla şeyi hissediyormuş gibi yapmak zorundadır"²⁸ der ve gerçek hayatta olup biten yapmacıklık ve ikiyüzlülüğü eleştirir. Nitekim Crofts, Vivie'ye evlenme teklif ederken onun toplumsal konumunun yükselmesini ve bunun parayla desteklenmesini önerir. Bunun bedeliyse Bayan Crofts olmaktadır. Crofts'un bu teklifinde Victoria Döneminin evliliğe bakışına yönelik bir parodi sergilenir aslında. Crofts bu yönüyle, aç gözlülüğünü, şehvet düşkünlüğünü ve bozulmuşluğunu para ve

²⁷ Bernard Shaw, "The Author's Apology", s. 77.

²⁸ A.k., s. 77.

toplumsal prestijle gizleyip süsleyen Victoria Dönemi insanının ahlaksızlığını, tamahkarlığını ve ikiyüzlülüğünü temsil etmektedir.²⁹

Açıkça görülüyor ki hem Vivie'nin hem de annesinin hareketleri romantik sahne ahlakçılığının tepkisel ve anlık güdülerıyla değil, romantik olmayan bir sağduyuyla ve mantıkla yönetilmektedir. Vivie kendisinin, yaşadığı çağın kadını olmadığını cesurca haykırır, çünkü gerçek hayattaki kızların hayattan genellikle bir tek beklentileri vardır: Evlenecek iyi bir koca bulmak ve saygıdeğer bir eş ve anne olmak. Çevresindekileri şok edercesine, o günden itibaren hayattaki tek amacının kendi işinde yoluna devam etmek ve kendi arkadaşları arasında yaşamak olduğunu açıkça ifade eder. Vivie'nin "Hayat neyse odur ve ben onu olduğu gibi kabul etmeye, almaya hazırım"³⁰ şeklindeki tek cümlesinde özetlenebilecek protestosu ve isyanı, geleneksel mutluluk anlayışının ikiyüzlülük ve yapmacıklığına karşıdır. Annesinin, ölene kadar kendisiyle kalması teklifini bile geri çevirir. Bu reddedişin sebebi, Vivie'nin artık kendini tanımış olması ve annesindeki son derece gelenekçi olan ruhla, bir o kadar bağımsız olan aklının, yani bedeninin uyuşmadığını düşünmesidir: "Senin yerinde olsam, senin yaptıklarını yapabilirdim; ama bir hayatı yaşarken, bir başka hayata inanmazdım. Sen kalbinde gelenekçi bir kadınsın. Bu yüzden sana şimdi güle güle diyorum."³¹ Değişmeyen katı kararları ve kararlılığıyla Vivie, eylem ve inancın uzlaşmaz bir birliği olarak ya hep ya hiç peşindedir. Annesini eleştirmesi de yenilikçi ve modern bir dünya görüşünü fiziksel anlamda hayata geçirip, fikren ve kalben gelenekçi kalmasından, kızını da geleneklere uygun davranmaya ve belki de kendi yaşayamadığı şekilde yaşamaya zorlamasındandır.

Bayan Warren kızının üniversite eğitimi alıp toplumsal kabul gören bir statüye sahip olmasını isterken ne kadar Yeni Kadın tipine yakınsa, onun geleneksel Victoria Dönemi değerlerine göre davranıp evlilik, annelik ve evinin kadını olmak gibi geleneksel rolleri giymesini isterken o kadar gelenekçidir. "Bir kadının insanca yaşayabilmesinin tek yolu, ona karşı iyi olabilecek bir adama karşı iyi olmasından geçer"³² diyen Bayan Warren, kızının bir erkekle evlenip onun parasal, toplumsal ve bireysel imkanlarından

²⁹ Charles A. Berst, *Bernard Shaw and the Art of Drama*, Chicago: University of Illinois Press, 1973, s. 8.

³⁰ Bernard Shaw, "The Author's Apology", s. 86.

³¹ A.k., s. 92.

³² A.k., s. 77.

yararlanmasını isterken, yaşadığının aksine davranan geleneksel bir kadın resmi çizmektedir. Zaten kızı Vivie ile aralarındaki uyumsuzluk da onun mesleğinden çok, onun kendisinden beklentilerinden dolayıdır. Bu açıdan bakıldığında Bayan Warren, kızı Vivie'ye göre gelenekçi kalmakta, Yeni Kadın olarak karşımıza daha çok Vivie çıkmaktadır.

Normal koşullarda hiçbir Victoria seyircisi, annesiyle vedalaşmadan onun kendisini terk etmeye zorladığı böyle bir sahnede Vivie'yi affedemez, ne de tahammül edebilirdi. Vivie'nin, annesini bu mesleğe nasıl başladığına dair anlattıklarını dinlediğinde başına basıp affetmesine rağmen, bu son sahnede kabullenemediği şey, kendisine bakma yükümlülüğü ortadan kalktıktan sonra bile annesinin aynı işte çalışmaya devam etmesidir. Ama bu kez, genç kızların bedenlerini ve görünümelerini sömüren bir genelev patroniçesi olarak çalışmaktadır. Oysa Vivie, annesinin, bu seçimini gerektiren sebep ortadan kalktığına, yani kendisi üniversite eğitimini tamamladığında o işi yapmaktan vazgeçmiş olmasını tercih ederdi. Annesinin, o işten elde ettiği gelir sayesinde sürdürdüğü lüks, zengin ve saygıdeğer yaşam koşullarından vazgeçemeyecek kadar o şatafata alıştığını duyunca, Vivie onu ikinci kez annesi olarak kabul edemeyecek kadar hayal kırıklığına uğramıştı.

Shaw'a göre "ihtiyaç fazlası kazanılan ve sahip olunan paranın adı kapital, bu paranın sahibi de kapitalisttir."³³ Buna göre kapital, kişinin yaşamını devam ettirmek için gerek duyduğu şeyleri aldıktan sonra artan paradır. Bu nedenle kapitalist olanların ellerinde, yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduklarından fazla para vardır ve buna sahip olmakta ısrar ederler. Oysa bu fazla para, başkalarını fakir ve aç bırakan paradır ve kapitalizmin toplumun sınırlı bir kesimini zenginleştirirken bir başka kesimini fakirleştirmesinin sebebi de budur. Sosyalizm de bu farklılığın kaldırılması ve mesafenin açılmasının önlenmesi taraftarıdır. İşte bu açıdan bakıldığında Vivie'nin annesine bakışı daha kolay anlaşılacaktır. Annesi, kızını okutmak için hayat kadınlığı gibi bir mesleği yaptığı için haklı görülebilir. Ancak bu ihtiyaç ve amaç ortadan kalktıktan, yani kızı eğitimini tamamladıktan sonra hâlâ işine devam ediyorsa, annesi artık kızının gözünde bir kapitalisttir ve geleneksel yapıdan beslenen sistemin bir parçasıdır. Çünkü Victoria Döneminde sınıflar arası farklılığı büyük ölçüde belirleyen şey, para ve ekonomik güçtür. Döneme egemen olan kapitalist sistem de bireyin hep daha

³³ Bkz. Harry Morrison, *The Socialism of Bernard Shaw*, Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers, 1989, s. 31.

fazlanın peşinde koşmasını gerektirir. Böylece kapitalizm, küçük bir azınlığın, büyük bir çoğunluğun hayatını kolaylaştıracak maddi geliri onların ellerinden alarak daha büyük bir ekonomik güce sahip olması anlamına gelir. Bu yüzdendir ki Vivie annesini, zorunluluktan dolayı çalışmak zorunda kaldığı bir hayata inanıp, zevk ve hırslardan dolayı çalıştığı başka bir hayatı yaşamakla suçlar.

Bütün bunlar olup biterken, Shaw bu oyunda bir yandan kişiyi böyle bir yaşam şeklini benimsemeye iten şeyin, insan doğası değil, çevresi olduğu mesajını verir, diğer yandan ekonomik özgürlük ve maddi bağımsızlık fikrinin sorgulanamayacak yapısını resmeder. Çünkü para ve paranın getirdiği güç ve ekonomik özgürlük sevgisi, insan doğasını köleleştiren büyük zıt faktörler olarak gerçek sevgi ve şefkatin yerini almış görünmektedir. Bu yüzdendir ki Shaw'un bu oyunda hayat kadınlığına saldırmadığı söylenemez. Aksine, bu mesleği kadının kimliğini alçaltıcı ve yanlış bulmasaydı, bu konuyu ele almazdı. Örneğin Sir F.S.A. hayat kadınlığını "Londra'nın ve diğer büyük şehirlerin en büyük kötü işlerinden biri"³⁴ olarak tanımlar ve bu kötülüğün yaygınlaşmasını kadınların çoğunlukla düşük ücretlerle ağır koşullarda çalışmak zorunda bırakılmalarına bağlar. Eleştirmenlerin genelde öğretici bir oyun kategorisine soktukları bu oyunda Shaw da toplumu ve toplumun ilgili kurumlarını eleştirip, ne kadar aşağılayıcı ve alçaltıcı olursa olsun kadınları böyle bir yola başvurmak ve bu işte çalışmak zorunda bırakmakla suçlar. "Hiçbir normal kadın, saygıdeğer olarak kendi durumunu iyileştirebilse profesyonel anlamda hayat kadını olmaz; ne de, aşk için evlenmeye ekonomik açıdan gücü yetse, para için evlenir"³⁵ diyen Shaw, oyunda ele aldığı karakteri yine aklamış ve bu işi yapmasının kendi suçu olmadığını ifade etmiştir. Diğer yandan, erkeklerin kendi çıkarları gereği yanlış işler yapmakla genelde suçlanmadıkları bir dünyada, kadınların da kendi faydaları için yanlış bir şeyler yapmalarını da yadırgamamak gerekir. Hele ki bu yanlışlık, yaşadıkları toplumda kadın kimliğine değil de, insan kimliğine yakışmayacak zorluklara, engellere, baskılara ve hiçe saymazlıklara karşı gelebilmek ve onları ortadan kaldırabilmek için yapılıyorsa.

SONUÇ

Tiyatro tarihçisi Hugh Hunt, 1880 ile 1900 yılları arasında kalan dönemdeki topluma yönelik eleştirisinde, kabul edilmiş bir

³⁴ Bkz. Singh Valakya, *Social and Political Ideas of George Bernard Shaw*, s. 39.

³⁵ A.k., s. 93.

ahlak sistemi üzerine kurulmuş olan ve kendi içinden, bireyin durumunun iyileştirilmesi için fırsatlar sunan bir toplumun şiddetli bir değişim için kolay kolay harekete geçirilemediğini ve toplumsal yapının çatlaklık ve zayıflıklarını sahnede sergilettirmeye hevesli olmadığını ifade etmiştir.³⁶ Shaw, Hunt'ın tasvir ettiği İngiliz toplumunu değişim için harekete geçirmek konusunda kendisini sorumlu hissetmiş ve bu işi de oyunlar ve sahne aracılığıyla yapabileceğine inanmıştır. Nitekim sahne için oyun yazmaya başlamadan önce beş ayrı roman yazan Shaw, oyun yazma kararı konusunda şunları söylemiştir: "Roman benim doğru aracım değildi. Ben, herkes roman yazdığı için roman yazdım ve tiyatro, benim haklı ve doğru krallığımdı ve edebiyatın alanı dışındaydı."³⁷

Daha önce de belirtildiği üzere, 19. yüzyılın son çeyreğinde, üzerinde sansür gibi bir yaptırım olmayan romanlarda sıkça görülen Yeni Kadın tiplemesindeki kadın karakterlerin iş hayatı veya ekonomik durumu değil, daha çok duygusal dünyaları ele alınmaktaydı. Shaw da ilk önce romanlarında zeki ve bağımsız kadınları karakter olarak çizmiş ve sonraki oyunlarında, Watson'ın da dile getirdiği gibi, Yeni Kadının en mükemmel örneği olan Shaw kadınlarını yaratmıştır.³⁸ Shaw'un *Bayan Warren'ın Mesleği* adlı oyununu bu konuda ön plana çıkaran ise, oyunun merkezinde böyle bir kadın karakterin yer alması ve bu kadının eğitim, kariyer ve statü kazanıp erkeklere ait dünyaya bir erkeğin eşi ya da sevgilisi olarak değil, iş arkadaşı veya rakibi olarak girmeye çalışmasıdır. Shaw bu oyunda Victoria döneminin toplumsal sınıflar, evlilik, aile, sanat ve kilise gibi kutsal sayılan kurumlarını bir darbeye sarsmış, çünkü bunların hepsinin bozuk ve kötü bir ekonomik düzen nedeniyle temeline kadar çürüdüğünü, ama ikiyüzlülüğün yanı sıra toplum içindeki sessizlikle korkunç bir umursamazlığın yaptığı ikili anlaşmanın bu bozulmuş ve çürümüşlüğü gizlediğini ileri sürmüştür. Yani Shaw, Endüstri Devriminin kapitalizme katkı yaptığını ve kapitalizmin de sınıflar arası bölünmeyi hızlandırdığını iddia eden bir sosyalist olarak, endüstrileşmeyle birlikte yeni bir kadın kimliğinin de doğmuş olduğunu ya da doğması gerektiğini

³⁶ Hugh Hunt, Kenneth Richards, John Russell Taylor, *The Revels History of Drama in English, Volume VII: 1880 to the Present*, London: Methuen & Co. Ltd., 1978, s. 6.

³⁷ Dan H. Laurence (ed.), *Bernard Shaw, Collected Letters*, Volume 4, New York: Viking Books, 1988, s. 675.

³⁸ Barbara Bello Watson, "The New Woman and the New Comedy", Bkz. Elsie B. Adams (ed.), *Critical Essays on George Bernard Shaw*, New York: G.K. Hall & Co., 1991, s. 144.

ileri sürer gibidir. Shaw'un oyunlarında, toplumun değişmesinin mümkün, hatta gerekli olduğu düşüncesi, geleneksel komedide, toplumun geleneksel çarkının dönmeye devam edeceğine olan inanış kadar yaygındır. Bu değişimi Shaw, kadının gerek kendisine, gerek çevresindekilere ve tüm dünyaya olan tavır ve tepkilerinde, onlarla ilişkilerinde ortaya koyup resmeder. Nitekim Shaw 1904 yılında kendisiyle yapılan bir görüşmede *Bayan Warren'in Mesleği*'nin, kendisinin ekonomik ve politik denemelerinden, daha doğrusu sosyalist manifestolarından biri olarak algılanması gerektiğini söyler.³⁹

Shaw'un kadın konusunu neden bu kadar önemseydiği sorusunun cevabı ise, onun ilham aldığı Ibsen'le ilgili yazdığı "The Quintessence of Ibsenism" (Ibsencilik Özü) başlıklı yazısında görülebilir: Shaw, kadının kendisine dayatılan rolüne karşı başkaldırısının geleneksel rollere, görevlere ve yapmacılığa karşı bu tür bir başkaldırı için model olabileceğine inanmaktaydı. Kadının yapacağı devrimin ilk önce geleceğini, çünkü onun köleleştirilmesinin daha eksiksiz olduğunu düşünüyordu. Yine bu soruya eleştirmen Watson da şu cevabı vermiştir: "Belki de grubun dışında kalanlar gerçekçilik alanında daha iyi bir eğitim aldıklarından, kadınlar geleceğe umudu temsil etmek üzere seçilmiş görünmektedir. Onlar için bu, hayatta kalma gibi büyük bir değere sahiptir ve mucizevi bir dikkat, hayatta kalmayla ilgili derslere gider."⁴⁰

Shaw'un sadece bu oyunda değil, tüm oyunlarında güttüğü amaç, insanların kendi kendileri için düşünmelerini sağlamaktır. Bu oyunda da amacı, seyircisine, İngiliz toplumunda ve dünyada hayat kadınlığını ortaya çıkaran ekonomik, toplumsal ve bireysel koşulları fark ettirmektir. Gelir eşitsizliğinin toplumdaki tüm kötülük ve bozulmuşlukların sebebi olduğunu her fırsatta vurgulayan Shaw, toplumda yaşanan tüm sorunların çözümü için toplumsal hayatın hemen her alanında eşitliğin sağlanmasını gerekli görür. Endüstri Devriminin beraberinde doğan sınıfsal çatışmaların da temelinde bu eşitsizliğin olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada incelenen *Bayan Warren'in Mesleği* adlı oyunda Vivie karakterinin bu denli çarpıcı, sıra dışı ve güçlü Yeni Kadın görüntüsüyle karşımıza çıkması, toplumdaki en belirgin eşitsizliklerden biri olan kadın-erkek eşitsizliğine dikkat çekme amacı güder. Kadınların erkeklerle eşit koşulları paylaşması ve eşit koşullarda çalışıp yaşaması, toplumsal gelişme ve ilerleme için çok gereklidir.

³⁹ Bkz. *Shaw's Daughters*, s. 33.

⁴⁰ Watson, "The New Woman and the New Comedy", s. 156.

KAYNAKÇA

- Berst, Charles A., *Bernard Shaw and the Art of Drama*, Chicago: University of Illinois Press, 1973.
- Hunt, Hugh, Kenneth Richards, John Russell Taylor, *The Revels History of Drama in English, Volume VII: 1880 to the Present*, London: Methuen & Co. Ltd., 1978.
- Gainor, J. Ellen, *Shaw's Daughters; Dramatic and Narrative Constructions of Gender*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991.
- Laurence, Dan H. (ed.), *Bernard Shaw, Collected Letters*, Volume 1, New York: Viking Books, 1986.
- Laurence, Dan H. (ed.), *Bernard Shaw, Collected Letters*, Volume 4, New York: Viking Books, 1988.
- Morrison, Harry, *The Socialism of Bernard Shaw*, Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers, 1989.
- Shaw, George Bernard, "Preface: Mainly About Myself", *Plays: Unpleasant*, Middlesex: Penguin Books, 1946.
- Shaw, George Bernard, "The Author's Apology", *Mrs Warren's Profession: A Play in Four Acts*, London: Constable, 1905.
- Shaw, George Bernard, "Mrs Warren's Profession", *The Complete Plays of Bernard Shaw*, London: Paul Hamlyn Ltd, 1965.
- Shires, Linda M., *Rewriting the Victorians; Theory, History, and the Politics of Gender*, New York: Routledge, 1992.
- Thomas, J. (ed.), *Bloomsbury Guides to English Literature: Victorian Literature, from 1830 to 1900*, London: Bloomsbury Publishing Group, 1994.
- Valakya, A.C. Singh, *Social and Political Ideas of George Bernard Shaw*, New Delhi: Radha Publications, 1993.
- West, E.J. (ed.), *Shaw on Theatre*, New York: Hill & Wang, 1958.
- Woodfield, James, "Shaw's *Widowers' Houses*: Comedy for Socialism's Sake", Bkz. T.F. Evans (ed.), *Shaw and Politics*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1991.
- Watson, Barbara Bello, "The New Woman and the New Comedy", Bkz. Elsie B. Adams (ed.), *Critical Essays on George Bernard Shaw*, New York: G.K. Hall & Co., 1991.